

דידקטיקה - Didactics

אחמד אלעטאונה, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

בין התוכן, לבין המורה והלומד, תוך התמקדות מובהקת בתוכן. (Amini, 1986; Klafki, 1977).

בלקסיקון החינוך וההוראה (קשתי 1997, י' עמ' 91) מוגדרת דידקטיקה כ"חינוך למערכת עקרונות בדבר ההוראה היעילה או חינוך לתורת ההוראה". "נהוג להבחין בין דידקטיקה כללית: מערכת עקרונות היאים להוראת כל עניין בר-הוראה ולכל תלמיד, לבין דידקטיקה מיוחדת, שעניינה הוראת תחום הנבדל על פי תוכנו ממקצועות אחרים (כגון חשבון), או הוראת בני גיל ודרגת התפתחות ספציפית (כגון פעוטות), או הוראת בני קבוצה חברתית- תרבותית (כגון עולים חדשים מאתיופיה), או הוראה בסוג ספציפי של ארגון חינוכי (כגון בית ספר פתוח)" (לקסיקון החינוך וההוראה, קשתי 1997, עמ' 91).

במרוצת הדורות חלו שינויים בבסיס העיוני שדידקטיקות נשענות עליו. יש שנשענו על חקר ההוראה כשיטה ויש שנשענו על חקר אישיותם והוראתם של המורים או על חקר למידתם והתפתחותם של התלמידים או על הלוגיקה והפנומולוגיה של ההוראה (לם, 1969). מצד אחד, שיטת ההוראה היא התוכן האמיתי של ההוראה, ומצד שני יש דידקטיקות המתבססות על חקר פעולת הגומלין של מורים ותלמידים בכיתה.

לפי קלארק ופטרסון (מצוטטים אצל לוי ונבו, 1998), דידקטיקה היא מערכת עקרונות להוראה יעילה לכל עניין בר-הוראה. הם כוללים בדידקטיקה עיבוד ידע וקבלת החלטות בשלבי ההוראה, וכן תכנון, ביצוע והערכה על ידי המורה.

וניגר (Weniger, 2000) מגדיר דידקטיקה כחקר ההוראה והלמידה, ווסטברי (Westbury, 2000) מתאר את הדידקטיקה כמסגרת המארגנת את שיקולי הדעת של המורה בהוראתו. ווסטברי תופס את המורה כמקצוען המגדיר מה יש לעשות בסביבה מסוימת, בחומר לימוד מסוים, בעבור תלמידים מסוימים – וכל זאת לאור ערכי החינוך. הגדרה זו של דידקטיקה מצביעה על חשיבות ההקשר שבו מתרחשת הלמידה. וסטברי מציין שאנשי המחקר בארה"ב כוללים במושג דידקטיקה את ההוראה במובן הרחב של המילה. הוא מציג את רשימת הנושאים שבהם דנות התיאוריות האמריקניות: מטרות ההוראה והלמידה, התכנים הנלווים למטרות, צורות ארגון הלמידה ושיטות הוראה-למידה, המדיה של ההוראה, דרישות קדם להוראה או הגורמים המפריעים ללמידה, וכן גם את תחום ההערכה (Westbury, 2000).

בספרות הגרמנית, דידקטיקה ופסיכולוגיה חינוכית הם תחומים נפרדים כמעט לחלוטין. לעומת זאת, בבריטניה ובארה"ב המצב הפוך: לא זו בלבד ששורר בלבול בין דידקטיקה ופסיכולוגיה חינוכית, קיים גם טשטוש תחומים בין מושגים אלה לבין המושג "תכנית הלימודים" (קוריקולום). זאת מתוך השקפה שניתוח המושג **דידקטיקה** אינו אפשרי בלא להתחשב במשמעות תכנית הלימודים (Kansanen, 1995). בהדרגה הפכה משמעות המילה Curriculum זהה למשמעות דידקטיקה, אך עם השנים הייתה תכנית הלימודים לגוף נפרד המתמקד בפיתוח, בתכנון ובהערכה,

דידקטיקה, die Didaktik בגרמנית, היא אומנות ההוראה. מקור המילה Didactics מהיוונית, Didaskhein, שפירושה ללמד, להיות מורה, לחנך; Didaktikos פירושה 'מוכשר בהוראה' או 'מאלף' (apt at teaching), ועל כן Didaskaleion היה בית ספר. המילה didactics כמעט נעלמה מאוצר המילים של החינוך בשפה האנגלית במאה השש-עשרה והשבע-עשרה, שבה משתמשים בביטוי אחר כמו "פדגוגיה בתחום של תהליך הוראה-לימוד-למידה" (Teaching-Studying-Learning, TSL), והיא תחום משנה של החינוך (Kansanen, 2002).

הדידקטיקה הגרמנית (Didactica) נוסדה בראשית המאה השבע-עשרה על ידי יאן עמוס קומניוס (John Amos Comenius, Wolfgang Ratke, 1571–1592), ועל ידי וולפגנג רטקה (1635–1670). מטרתם הייתה לפתח שיטה כללית להוראה שנחשבה באותם ימים לדרך הטובה ביותר ללמידה באמצעות הוראת התוכן (Lauri, 2013).

למושג **דידקטיקה** בימים ההם היו מספר משמעויות. משמעותה הראשונה הייתה זהה למדי לזו של אומנות ההוראה Lehrkunst. האפיון המוקדם שלה מוצג בכתביו של קומניוס, Didactica Magna (Comenius, 1657). קומניוס מסביר כי הדידקטיקה מכילה שלושה רכיבים: omnes omnia docere – "ללמד הכול לכולם". ללמד הכול פירושו לקשור את המיקרו-קוסמוס של ההוראה למאקרו-קוסמוס של העולם והדידקטיקה צריכה להיות מורכבת מהמשולש תוכן, לומד ומורה.

במאה שבע-עשרה, הפכה Didaktik לדרך ולמסגרת תיאורטית לתרגום הוראות ולקווים מנחים למורים בעשייתם בכיתה. הגידול בהכשרת מורים יצר שוק לספרות תומכת בהכשרה, והספרים הראשונים מסוג זה היו כמו ספרו הפופולארי מאוד של נימיייר (Neimeyer) שיצא ב-1796 ומטרתו הייתה ליצור הוראה טובה.

המעמד של הדידקטיקה ביחס לפדגוגיה (Pädagogik) השתנה במהלך השנים. הדידקטיקה בזמנו של יוהן פרידריך הרברט (Johann Friedric Herbart (1776–1841) זכתה למעמד איתן כמדע החינוך (Wissenschaft) ועניינה היה חינוך בבתי הספר. בתחילת המאה העשרים חלה רפורמה בתחום (die Reformpädagogik) ונציגיה המובהקים (Kerschensteiner, Gaudig, Peterson) גרסו כי יש להתמקד בפעילויות שבמרכזן עומד הילד ובחינוך המורים. (Amini, 1986; Klafki, 1977).

השימוש ב**דידקטיקה** הוגבל לארצות דוברות גרמנית או לארצות בעלות קשרים תרבותיים עם גרמניה. משום כך המושג רווח במרכז אירופה ובארצות סקנדינביה, אבל הוא כמעט אינו ידוע או לא היה ידוע בארצות דוברות אנגלית או צרפתית בכל הנוגע לתחום החינוך. המושג **דידקטיקה**, בהגדרתו כאומנות או אמנות ההוראה, הפך להיות מושג צר-משמעות עם השנים וראו בו מושג שאינו כולל את משמעות הלמידה. כך היה עד שקמו חוקרים, שראו בדידקטיקה תחום מחקר על אודות ההוראה הכולל היבטים של למידה. כך שבה הדידקטיקה למעמד של מתווכת

מקורות

שהם מרכיבי הדידקטיקה.

קשתי, י' (1997). דידיקטיקה. בתוך י' קשתי, מ' אריאלי וש' שלסקי (עורכים), לקסיקון החינוך וההוראה (עמ' 91). תל-אביב: רמות.

לם, צ' (1969). הוראת ההוראה: עקרונות דידיקטיקה בהכשרת מורים. בתוך שנתון המחלקה להכשרת מורים (עמ' 65-85). ירושלים: משרד החינוך והתרבות.

לוי, ת', ונבו, י' (1998). תפקיד הרפלקציה בהבניית ידע קוריקולרי והוראתי של מורים. בתוך: מ' זילברשטיין, מ' בן-פרץ וש' זיו (עורכים), רפלקציה בהוראה: ציר מרכזי בהתפתחות המורה (עמ' 348-374). תל-אביב: מכון מופ"ת.

Amini, B. (1986). Ebenen didaktischer Theoriebildung. In H.D. Haller, H. Meyer, and Th. Hanisch (eds.), Ziele und Inhalte des Unterrichts (Enzyklopadie Erziehungswissenschaft: Handbuch und lexicon der Erziehung, pp. 27-48), Band 3.

Buchberger, F. (1999). Bildungs Politiken in der EU. In H. Astleitner, H.-J. Herber. Studienverlag, Innsbruck

Hamilton, D. (1999). The pedagogic paradox (or why no didactics in England?). Pedagogy, Culture and Society, 7(1), 135-152.

Klafki, W. (1977). Probleme einer Neukonzeption der Didaktischen Analyse. Dusseldorf: Pädagogisches Institut Dusseldorf, series H. 34.

Kansanen, P. (1995). The Finnish didactics - Finished or a new beginning? In S. Hopmann and K. Riquarts (Eds.), Didaktik and/or Curriculum (pp. 151-163). Kiel: IPN.

Kansanen, P. (2002). Didactics and its relation to educational psychology: Problems in translating a key concept across research communities. International Review of Education, 48(6), 427-441.

Laurie, S.S. (2013). John Amos Comenius, bishop of the Moravians, his life and educational works, Forgotten Books.

Seel, H. (1999). Didaktik as the professional science of teachers. TNTEE publications, volume 2, Nr1.

Shulman, L. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. Educational Researcher, 15, 4.

Uljens, M. (1997). School didactics and learning. Hove: Psychology Press.

Weniger, E. (2000). Didaktik as a theory of education. In B. B. Gudem and S. Hopmann (Eds), Didaktik and/or Curriculum: An International Dialogue. New York: Peter Lang.

Westbury, I. (2000). Teaching as a reflective practice: What might didaktik teach curriculum? In I. Westbury, S. Hopmann and K. Riquarts (Eds.), Teaching as a reflective practice: The German didaktik tradition (pp.15-39). London: Lawrence Erlbaum.

גם בישראל שורר בלבול במשמעויות של המושגים **דידיקטיקה** ו**פדגוגיה**. לעתים מורים משתמשים בהם כמושגים חופפים ולעתים לא. בשיח על מדע ההוראה, מומחים אירופיים משתמשים במילה **דידיקטיקה** ואילו בשיח האנגלו-אמריקני נוטים להשתמש במילה **פדגוגיה**. שתי המילים משמשות להסבר ההתרחשויות והפעילויות בכיתה ומחוץ לה ומורים התחילו להשתמש בהן כמילים בעלות משמעות דומה. Shulman (1986) מדבר על ידע תוכן פדגוגי כמושג התואם את מה שהוכר במסורת הגרמנית כ- Fachdidaktik.

אולינס (Uljens, 1997) דור חדש של מומחים גרמנים ראו בדידיקטיקה מדע אנושי. הם גורסים כי המחשבה והפרקטיקה החינוכיות אמורות להיבנות על ניתוח של הניסיון שחוו אנשי המקצוע, על מודעות לעובדות היסטוריות של הפרקטיקה ועל הציפיות מבעלי המקצוע העתידיים. באופן זה, הדידיקטיקה שבה להיות לימוד של הוראה כאומנות כיתתית המתבססת על השערות על אודות חיי העבר, ההווה והעתיד של הלומדים. הדידיקטיקה אינה יכולה להצטמצם לקבוצה של שיטות הוראה המודל מתחיל מהמושגים הכלליים למדי של כוונה, של פעולה ושל חשיבה, וממשיך במושגים של תכנון פדגוגי, של הוראה ושל הערכה. מודל הדידיקטיקה הבית-ספרית יכול לשמש גם כמודל מחקרי וגם כמודל לחשיבה על תהליך ההוראה ועל מסגרתו. רכיבי המודל העיקריים הם: תכנון, הגשמה והערכה של תהליך ההוראה וגם הערכה של הקונטקסטים המספקים את המסגרת לפעילות הפדגוגית, והוא מדגיש את המושגים הבאים: התכונות, קונטקסט, הערכה והוראה-למידה-ידיעה (TSL) (Uljens, 1997).

המילטון (Hamilton, 1999) טוען שהשיח של מומחים אירופים קרוב מאוד לשיח של האנגלו-אמריקנים. האירופים השתמשו במילה **דידיקטיקה** ואילו האנגלו-אמריקנים השתמשו במילה **פדגוגיה**; מושגים אלה היו נפוצים במאה התשע-עשרה ונראה שהייתה להם היסטוריה חופפת ומצטלבת. למשל, המילון האנגלי של אוקספורד, שהודפס בשנות השבעים, מגדיר **פדגוגיה** בין השאר כ"האומנות או המדע של ההוראה", והגדרתו **לדידיקטיקה** כמעט זהה – "המדע או האומנות של ההוראה".

השיח החינוכי דן אף הוא בקשר בין **דידיקטיקה** ל**הוראה**. הרשת האירופית הגדולה של מוסדות לחינוך מורים (TNTEE (Thematic Network on Teacher Education), עוסקת בבעיות מרכזיות של הכשרת מורים בכמה תת-רשתות. תת-רשת אחת מתמקדת בתפקיד של הדידיקטיקה, בדידיקטיקה של תחומי הוראה שונים ובתרומתם האפשרית לשיפור של איכות תהליכי הוראה-למידה-לימוד בבתי הספר. במסגרת זו דידיקטיקה מוגדרת כמדע (מדעים) של מקצוע ההוראה (לפי Buchberger, 1999). כדי שהחינוך יהיה טוב יותר, יש צורך בשימוש בידע טוב יותר ועל כן נדרש מאמץ כדי ליצור ידע ופרקטיקות. אם ההוראה אמורה להיות פס כמקצוע, יש להבהיר על אילו מדעים היא מסתמכת. לעניין זה, הגרמנית מבחינה בין שלושה מושגים: Didaktik שמשמעו דידיקטיקה, Fachdidaktik שמשמעו דידיקטיקה הקשורה לנושא, ו-Bereichsdidaktik שמשמעו דידיקטיקה של תחומי למידה (Seel, 1999).